

V. ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

DASCĂLI DE ELITĂ – SABIN EVUȚIANU (1889-1977)

Dumitru TOMONI*

Abstract: Top-notch schoolmasters – Sabin Evuțianu (1889-1977)

Top-notch schoolmaster, man of culture, trainer, chief of the teaching in the area of Banat for more than two decades, as well as president of the provincial branch of „The Art of Banat”, Sabin Evuțianu played an exceptional part in the school and cultural life of Banat.

After he has finished primary school in Pecica (the county of Arad) he attended the secondary school in Brad, he went to high school in Oradea and Brașov and later he attended the university in Budapest. After graduating from university he worked as a teacher in Caransebeș and Arad and on the 1st of May 1923 he moved to Timișoara where he was appointed inspector (1923-1929) and School Inspector General (1929-1946).

Being aware of the changes the Great Union brought about, Evuțianu had an important contribution in reorganizing the Romanian teaching as well as in setting the first curricula, made for the Romanian schools in Ardeal and Banat. He also worked as a publisher of the following: „The Romanian from Arad”, „The yearbook of the Traian Doda High School in Caransebeș” and the „Torch” gazette in Caransebeș. At the same time he published several teaching works and tens of studies and articles.

Being interested in the unity and prosperity of the Romanians he took a great part in setting up and organizing The Provincial Branch of „The Art of Banat”.

In September 25th 1977 Sabin Evuțianu died. He was a great schoolmaster, a man of culture, an exceptional character and a good Christian. For many years he was a synodic deputy in Caransebeș and a member in the diocesan congregation in Timișoara.

Keywords: *schoolmaster, School Inspector general, The Regional Branch of „The Art of Banat”, publisher, synodic deputy*

* Prof. dr., directorul Liceului Teoretic „Traian Vuia”, Făget.

I. Copilăria și studiile

Dascăl de elită, om de cultură, formator de opinie, șef al învățământului bănățean timp de peste două decenii și președinte al Regionalei „Astra Bănățeană”, Sabin Evuțianu s-a născut la 23 iulie 1889 în comuna Pecica, județul Arad, într-o familie de preoți din Țara Moșilor. Mama sa era bănățeană din comuna Vinga. Prin părinții săi Evuțianu sintetiza „perseverența ardeleanului cu suplețea și orizontul larg al bănățeanului”¹. Din păcate, a rămas orfan de ambii părinți încă de la vârsta de zece ani fiind susținut de familia profesorului Oprișa de la Brad și de unchiul său, Aurel Sadici. După ce a terminat școala primară la Pecica, a urmat gimnaziul la Brad și liceul la Oradea și Brașov, fiind bursier al Fundației „Elena Ghiba Birta”. La liceul „Andrei Șaguna” din Brașov, în ultima clasă, a fost desemnat prefect al liceului, ca o recunoaștere a rezultatelor obținute la învățătură. Încă de pe băncile liceului și-a început activitatea publicistică, în 1906, colaborând cu reportaje la ziarele „Poporul român” din Budapesta și „Românul” din Arad sub pseudonimul Narcis.

Beneficiind de o bursă acordată de Fundația „Emanuil Gojdu”², a urmat în perioada 1906-1910, Facultatea de Filosofie de la Universitatea din Budapesta, obținând licența în anul 1911. În 1912 trece examenul pedagogic și devine profesor de științe ale naturii și geografie. În timpul anilor de studenție a fost ales secretar și în anul IV, președinte al Societății „Petru Maior” din Budapesta, la activitățile organizate de el participând printre alții și scriitorul Ion Luca Caragiale și fruntașul mișcării naționale din Ardeal, Vasile Lucaciu³.

Aici s-a inspirat din ideile naționale ale timpului și a cunoscut spiritul militant în care s-au format tinerii români înregimentați sub drapelul românesc al Societății academice „Petru Maior”, adevărată cetățuie de rezistență românească, de lumină spirituală și de conștiință națională. Mediul spiritual întâlnit în cadrul acestei societăți, a avut un rol decisiv în formarea personalității viitorului dascăl și în întreaga sa evoluție intelectuală, după propria-i mărturisire: „La Budapesta, unde studiau cei mai mulți studenți români, am găsit atmosfera generației Luceafărului lui Octavian Goga, consacrat deja poet al pătimirii noastre și atmosfera ziarului «Lupta» redactat pe atunci, de inimosul român tipograf D. Birăuțiu. Badea Cîrțan, care în drumul său spre și de la Roma a poposit la societatea noastră studențească «Petru Maior», venea adesea cu noutăți literare și cu vești de mari nădejdi aduse din «Regat» prin «Vama Cucului»”⁴.

¹ C.N. Mihalache, *Un participant la Unirea de la 1 Decembrie 1918: Sabin Evuțian* în „Orizont”, Timișoara, an. XXVIII, nr. 48/1977, p. 3.

² Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 438.

³ Ed. I. Găvănescu, *Un luptător pentru unirea de la 1918: profesorul Sabin Evuțianu* în „Revista de pedagogie”, nr. 7/1978, p. 49; vezi și Gheorghe Luchescu, *Un om al școlii – Sabin Evuțianu* în „Renașterea bănățeană”, an. XI, nr. 3473 din iulie 2001.

⁴ Petru Călin, *Tiparul românesc diecezan din Caransebeș, 1885-1918*, vol. I, Reșița, Editura Banatica, 1996, p. 586.

II. Profesor la Caransebeș și Arad

După obținerea licenței, a funcționat ca profesor de științe naturale și geografie la Școala Normală din Caransebeș în perioada 1911-1913. Optând pentru nobila meserie de dascăl într-o perioadă când mulți dintre slujitorii școlii românești erau adevărați apostoli ai neamului, Evuțianu era conștient că îmbrățișează „o carieră de jertfelnicie”. Această convingere o va mărturisi și viitoarei soții în ziua de 14 septembrie 1911 când și-a luat în primire catedra: „Să mă vezi cu câtă plăcere merg la ore, cu câtă răbdare, bunătate și dragoste mă ocup de elevii mei. Le explic, le citesc părți utile și frumoase din lectură, îi duc în mijlocul naturii, îi pun la treabă în micul nostru laborator, desenăm împreună, le arăt toate și îi învăț la toate. Simt cum îmi fac loc în sufletul lor și că le sunt drag...”⁵.

Cu aceeași pasiune a organizat numeroase drumeții și excursii cu elevi, laboratorul de chimie și muzeul de științe naturale împreună cu referentul școlar, Ștefan Jianu. Preocupat permanent de a folosi cele mai adecvate strategii didactice a introdus în predarea științelor naturale metoda experimentală folosind experimentul cu caracter de investigare, de demonstrație și aplicare atât în laborator cât și pe terenul agricol, astfel că la sfârșitul anului școlar elevii știau să efectueze disecții, să realizeze colecții și să facă toate experiențele de fiziologie vegetală și fizico-chimică necesare învățământului primar. Încearca prin metodele folosite în procesul de predare-învățare să stârnească interesul elevilor, să-i facă curioși și dornici de a afla noi lucruri folositoare, să se împrietenească cu ei⁶.

Preocupările pedagogice ale tânărului profesor se reflectă și în colaborarea acestuia cu una dintre cele mai importante reviste de specialitate din Banat, „Educatorul”. Un model de profesionalism, rigoare pedagogică și intuiție educațională îl reprezintă studiul său intitulat „Științele naturale în școala populară”⁷.

Aici Evuțianu se pronunță pentru reconsiderarea rolului științelor naturale în școală pentru că „omul se naște, trăiește și moare în natura vie, ce-l înconjoară, e nedezlipit de ea, însăși viața fiind în viața ei”, iar natura „îl învață pe om, că un Dumnezeu stăpânește lumea, căruia el trebuie să i se închine, și să i se apropie pe calea desăvârșirii”⁸. În ciuda rolului important pe care-l au științele naturale, de multe ori programa școlară este defectuos structurată referindu-se la plante și animale din alte țări și ignorându-se cele pe care copilul le vede zilnic. Nici măiestria pedagogică nu este totdeauna la înălțimea misiunii dascălului dacă „toate animalele se descriu după același mers, cu aceleași întrebări monotone... elevii se bucură și au interes numai la începutul prelegerii, când intuindu-li-se animalul respectiv au ceva nou ori frumos înainte; după aceea s-a isprăvit cu interesul și urmează apatia, răspunsurile de mântuială. Elevii știu [din]nainte întrebările

⁵ Apud Victor Dobrescu, *Un luptător pentru Unirea de la 1918 – prof. Sabin Evuțian (1889-1977)* în „Banatica”, Reșița, nr. 7/1983, p. 376 (în continuare: Victor Dobrescu, *Un luptător pentru Unire...*).

⁶ *Ibidem*.

⁷ „Educatorul”, Caransebeș, an. V, nr. 6, iunie 1913, p. 89-100.

⁸ *Ibidem*, p. 89.

dascălului, aceleași întotdeauna”⁹. Pe cale de consecință, scopul științelor naturale în școală „nu numai că nu e atins dar nici chiar apropiat”.

În ceea ce privește educația morală, Evuțianu constată deficiențe majore pentru că elevul este torturat „cu aceleași cunoștințe de școală, pe care le aduce cu copilăria sa plictisindu-l, nelăsându-l să cugete, să înțeleagă rostul mai adânc și ordinea morală a lucrurilor și răpindu-i prin asta și dragostea însetoșată ce-o aduce cu sine”¹⁰.

Nici educația intelectuală nu răspunde exigențelor unui învățământ formativ „câtă vreme în loc de intuiții directe, unde elevii înșiși să contempleze lucrurile și schimbările, în loc de excursii după planuri bine întocmite, unde elevii să vadă desfășurându-se întreagă viața urgisitelor de buruieni și urgisitorilor de gândaci, în loc de o împreună lucrare a învățătorului și elevului în aflarea adevărului – pierzându-și copilul în aceeași vreme și dragostea înăscută – i se dă mult și sec pe deasupra mai mult teoretic, fără însuflețirea din natură, ba lipsind ființele ori lucrurile chiar și de mediul cu care formează o unitate vie, nedespărțibilă”¹¹. În această situație, elevul va percepe realitatea înconjurătoare „fără legătură, fără ordine, fără cauze și legi finale; nu va înțelege nicicând adevărul, singurul care ar putea să-i stârpească credințele false, superstițiile, singurul care i-ar putea da mai târziu îndrumare pentru un trai ușor și plăcut”.

Departate de importanța cuvenită se află și educația estetică, potrivit analizei făcute de Evuțianu. El își argumentează aceste convingeri printr-un exemplu semnificativ: „Copilașul acela care tovarăș nedezipit al cățelușului său Burcuș, adoarme îmbrățișându-l, iar când se trezește se lasă lins de el; copilașul acela, care se oprește în mijlocul lanului cu inima palpitândă de frumusețea florilor, cu strigăt de admirare la cântecul păsărilor; copilașul acela, care vioi și plin de dragoste aleargă după fluturi, să-l aibă, pentru că e frumos și-i place, – copilașul acela după câțiva ani de școală nu se mai uită cu drag la flori, nu mai admiră cântecul păsărilor, nici zglobia fluturilor, ci le rupe, le strică, îi omoară, iar pe Burcuș l-a uitat și aruncă cu pietre în el”¹².

În sfârșit, „educația practică la noi nu există – conchide autorul – O simte prea bine poporul nostru. Prea puține sunt faptele în școala populară deși științele naturale nu sunt teoretice”. De aceea, elevii trebuie învățați „să observe, să gândească, să stabilească, să conlucreze cu învățătorul ca apoi să simtă atragere și să depună trudă și muncă în direcția ocupației sale de econom [țăran – n.n.], meseriaș ori negustor.”¹³

Evuțianu identifică mai multe cauze ale deficiențelor constatate în sistemul de învățământ: planul de învățământ, lipsa de laboratoare, grădini școlare etc., manualele, învățătorul și metodele folosite și controlul.

⁹ *Ibidem*, p. 91.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 92.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

Numărul orelor de științe ale naturii prevăzute în planul de învățământ sunt insuficiente și nu sunt corelate cu programele școlare. De aceea, Evuțianu se întreabă cu îndreptățire: „Când vor veni și pentru noi vremi mai bune să năzuim a umple noi lacunele ce le simțim?” Ar fi firesc, consideră Evuțianu, ca „învățătorul să studieze împrejurările locale din punct de vedere psihologic și practic” și să-și aleagă „materia conform acestor împrejurări.” E de preferat ca învățătorul să predea „mai puțin, mai bine, dar unitar... mai puține cunoștințe, dar mai adânci, decât multe și atinse numai la suprafață”¹⁴.

A doua cauză identificată se referă la lipsa totală a laboratoarelor, a grădinilor școlare și a altor mijloace de învățământ.

Dincolo de programe și manuale rolul esențial în procesul de învățământ revine dascălului pentru că „el e centrul care poate da directivă bună ori rea. Un învățător care însuși nu e stăpân pe material, n-a pătruns adevărul și frumusețea naturii, nedându-și seama de însemnătatea lor ca mijloc de educație, n-are nici căldură sufletească... pe care o poate da numai o convingere câștigată prin pătrunderea naturii”¹⁵. Pe bună dreptate Evuțianu consideră că „în jurul învățătorului se învârtă totul, el singur poate stârpi celelalte rele.”

În locul metodelor „de spoială, fără pic de vlagă, care duc la dezinteres și nu la dragoste față de natură” folosite de unii învățători, Evuțianu propune observația, experimentul și aplicația practică. Potrivit concepției lui despre un sistem de învățământ performant, un rol important îi revine și modului în care se realizează controlul: „Până când controlul în școlile noastre populare se va face de oameni nespecialiști în ale pedagogiei; până când controlul din altă parte se va face cu alte gânduri și nu cu gândul pentru desăvârșirea învățătorului și pentru prosperarea școlii; până când învățătorul nu va ajunge să aibă în inspectorul său un îndrumător înțelept și binevoitor, un apărător și muștrător din cea mai curată cută a sufletului său... zadarnic ar fi să vorbim și să stărpim și acest rău”¹⁶.

Evuțianu își încheie studiul cu o concluzie amară: „Științele naturale atât de însemnate în educația școlii populare sunt neglijate. Băiatul care aduce cu sine dispoziții innăscute, pleacă din școală cu ele sufocate ori șterse.” Fire pozitivă și optimistă, Evuțianu identifică soluții pertinente, valide și astăzi, poate mai mult decât acum un secol: „Îndărăt la natură! Asta să fie lozinca noastră. Și datoria e în primul rând a noastră, a dascălilor de orice soi, să stărpim piedicile ce ne stau în cale prin dragoste față de natură, prin muncă cu chibzuială și cu un dor crescând de desăvârșire a învățământului nostru și a mijloacelor lui.”¹⁷

La 1 septembrie 1913, după moartea renumitului pedagog dr. Petru Pipoș de la Preparandia din Arad, Evuțianu a fost transferat la această prestigioasă școală pe catedra de științe pedagogice. Era o recunoaștere a preocupărilor sale pedagogice

¹⁴ *Ibidem*, p. 94.

¹⁵ *Ibidem*, p. 97.

¹⁶ *Ibidem*, p. 100.

¹⁷ *Ibidem*.

manifestate constant încă de la debutul în învățământ și a vocației de dascăl. La Arad manifestă același interes pentru modernizarea învățământului: organizează cursuri în aer liber și numeroase excursii, susține conferințe cu caracter pedagogic, reorganizează Școala de aplicație, întocmește un „Normativ pentru organizarea învățământului practic în școala normală” și experimentează cu elevii noi metode de predare în cadrul pedagogiei aplicate, organizează cu elevii școlilor secundare din Arad primele unități de cercetași etc¹⁸. Preocupările pedagogice se manifestă prin publicarea mai multor articole în revista „Biserica și școala”, cel mai important fiind o recenzie a abecedarului lui Iosif Moldovan – „Cetis-scrisul și ABC-ul fonomimic al d-lui I. Moldovan” – în care arată că cititul și scrisul reprezintă temelia culturii omenești, mijlocul prin care individul asimilează moștenirea spirituală a înaintașilor și o transmite urmașilor¹⁹.

La Arad, Sabin Evuțianu continuând o mai veche tradiție a familiei a absolvit și studii teologice, fiind hirotonit diacon la 31 decembrie 1914 și protodiacon la 25 decembrie 1918²⁰. În același timp, fiind format la școala militantismului național, rezonază cu frământările social-politice determinate de prăbușirea Imperiului austro-ungar, implicându-se activ în mișcarea pentru finalizarea marelui deziderat național.

III. Participant la Marea Adunarea de la Alba Iulia

Format la școala militantismului național, la fel ca majoritatea intelectualilor români din generația sa, Evuțianu va desfășura și o constantă activitate de susținere a unității culturale și naționale a tuturor românilor. Și mai intensă va fi această activitate în cursul anului 1918 când se alătură frunțașilor mișcării naționale române din Arad, oraș devenit centrul celor mai importante decizii și acțiuni premergătoare Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. Păstrează legătura cu intelectualii din Caransebeș, susținători ai idealului național, fiind convins că pentru realizarea sa era nevoie de efortul conjugat a tuturor celor care atunci simțeau românește. De aceea va fi unul din colaboratorii gazetei „Lumina” tipărită la Caransebeș din inițiativa episcopului Miron Cristea și a secretarului eparhial dr. Cornel Corneanu în cursul anului 1918 cu scopul de a promova și populariza activitățile și inițiativele românilor din această zonă. În paginile acestui săptămânal va publica mai multe articole sub genericul „Fapte și învățături”: „În ce stă trăinicia popoarelor?”, „De ce slăbește puterea de viață și de ce descrește populația?”, „Puterea noastră de viață în asemănare cu celelalte neamuri din țară” și „Războiul și cei de acasă” și „Războiul și cei duși”²¹.

¹⁸ A.P. Codru, *Inspector general Sabin Evuțianu în “Primăvara Banatului”*, Lugoj, an V, nr. 1, 15 octombrie 1943, p. 5.

¹⁹ „Biserica și școala”, Arad, nr. 9/1917, p. 3.

²⁰ Arhiva Episcopiei Caransebeșului, *Fond Bisericesc*, dosar 286/1922, nenumărat, vezi și Horia Musta, *Neamul Mustonilor în Banat*, Timișoara, Editura Marineasa, 2009, p. 658.

²¹ Petru Călin, *Tiparul românesc diecezan din Caransebeș, 1885-1918*, vol. I, Reșița, Editura Banatica, 1996, p. 273-274.

Spre sfârșitul anului 1918 Evuțianu a înțeles contextul internațional favorabil destrămării marilor imperii multinaționale și formării de state naționale: „Lumea veche troznește din încheieturi. Dinspre sud, revoluția tinerilor turci declanșează războiul balcanic care duce la destrămarea imperiului otoman, preludiv al descompunerii unui alt imperiu, cel habsburgic, în chiar clipa izbucnirii primului război mondial. Efortul celor ce n-au voit să înțeleagă veacuri de-a rândul, și erau «orbi» și în toamna anului 1918, de a-și mai salva «privilegiile» prin restricții absurde și prin teroare sau prin promisiuni și concesii, s-au izbit de conștiința matură și hotărâtă a neamurilor stăpâne de acum pe propria lor soartă, căci această conștiință era una cu mersul implacabil al istoriei”²². De aceea, nu va fi surprins de desfășurarea rapidă a evenimentelor în toamna anului 1918. Mai mult, va fi un participant activ și entuziast la pregătirea celui mai înălțător moment din istoria modernă a românilor.

Convins fiind că în acel moment istoric, pentru comunicarea mesajelor, manifestelor și declarațiilor fruntașilor mișcării naționale, în vederea conștientizării importanței momentului trăit, dar și pentru contracararea zvonurilor și insinuărilor tendențioase, „menite a zdruncina încrederea românilor transilvăneni în rosturile României și în poporul ei”, era nevoie de un organ de publicitate, Evuțianu se alătură grupului de intelectuali arădeni care au decis reparația ziarului „Românul”. Astfel, în după-amiaza zilei de 7 noiembrie 1918, el participă, alături de Vasile Goldiș, Teodor Botiș, Lazăr Iacob și alți intelectuali, la o consfătuire organizată în casa lui Ștefan Cicio-Pop unde s-a luat hotărârea de retipărire a ziarului²³. Directorul publicației era Vasile Goldiș, redactor responsabil, avocatul Sever Miclea, iar redactori, profesorii Teodor Botiș, Sabin Evuțianu și Lazăr Iacob. Lipsa mijloacelor moderne de informare va fi suplinită de entuziasmul și dăruirea redactorilor și colaboratorilor ziarului.

A doua zi dimineața, în 8 noiembrie, apare primul număr al ziarului, având în frunte apelul „Către națiunea română” lansat de Consiliul Național Român, prin care se cerea constituirea de gărzi locale și menținerea ordinii. În același număr se motiva necesitatea reparației ziarului și se dădeau detalii privind organizarea, funcționarea și atribuțiile Gărzii Naționale Române.

În perioada activității desfășurate la ziarul „Românul” (7 noiembrie 1918 – 28 februarie 1919) s-a ocupat cu precădere de problemele social-culturale, „unele comportând un caracter acut polemic, dată fiind propaganda în străinătate a foștilor asupritori în care se străduiau să demonstreze inferioritatea noastră culturală și să arate imposibilitatea noastră de a putea lua în primire și a menține imperiul asupra teritoriilor locuite de români”²⁴. Elocvente sunt articolele de fond: „Cain”²⁵,

²² Sabin Evuțianu, *Alba Iulia...*, p. 587.

²³ *1918-1998. Aradul și Marea Unire*, coordonator Alexandru Roz, Arad, Editura Universității „Vasile Goldiș”, 1999, p. 179; vezi și Vasile Popcangă, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, Editura Facla, 1978, p. 248.

²⁴ Sabin Evuțianu, *Alba Iulia...*, p. 589.

²⁵ „Românul”, Arad, an. VII, nr. 40 din 15/28 decembrie 1918.

„Congresul profesorilor români”²⁶, „Orbii”²⁷, „Datorie, nu merit”²⁸, „Inferioritate culturală”²⁹ și „...Ci ne mântuiește de cel rău”³⁰.

Evuțianu a participat la consfăturile unde s-au discutat probleme organizatorice legate de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, inclusiv cele privind transportul participanților la adunare. Pentru că numărul trenurilor era mic și multe vagoane erau degradate după patru ani de război, s-a făcut apel la delegații din localitățile mai apropiate să nu folosească transportul feroviar și să plece cu două-trei zile mai devreme. Consfăturile mai mărunte se țineau în casa lui Ștefan Cicio-Pop, iar cele mai ample, în sala de gimnastică și în sala festivă a fostei Școli civile ortodoxe române de fete.

Evuțianu pleacă împreună cu alți delegați spre Alba Iulia în 30 noiembrie, într-o zi posomorâtă, având însă în suflet „numai soare”. Pe drum află de la prietenii din Banat, care povesteau, „cu indignare, dar nu fără umor” de „peripețiile și mizeriile prin care au trecut până au reușit să se strecoare peste linia demarcațională”³¹. În gara Radna au fost surprinși de primii fulgi, pe care i-au considerat de bun augur și s-au întâlnit cu „cete, cete” de țărani „în straie de sărbătoare ce se întreceau în albeață cu acești fulgi tot mai deși și mai jucăuși”.

La 1 Decembrie 1918, Evuțianu s-a aflat printre cei 1228 de delegați cu drept de vot, în calitate de reprezentant al Școlii Normale din Arad și delegat al ziarului „Românul”. Măreția adunării îl va impresiona profund: „Nu cred că zorii vreunei zile să mai fi văzut atâta lume în Alba Iulia ca cea din 1 decembrie 1918, dar hotărât, niciodată nu a văzut până atunci atâta falfăire de tricolor românesc, niciodată n-a auzit atâta cânt și veselie, nici n-a fost martoră la atâta ordine și demnitate în scurgerea fluviilor de oameni de toate vârstele spre Câmpia lui Horia. Fluvii fără zăgazuri, suflete libere, pași siguri, frunți descrețite, senine, ochi strălucitori îndreptați spre culmile unui viitor mai fericit.”³²

Grandioasa manifestare a început dimineța prin oficierea slujbei „învierii” când „s-au cântat, în loc de pricează, cântece naționale românești”, iar „Rugăciunea de îngenunchiere” prin care se mulțumea Lui Dumnezeu pentru marele dar al unirii tuturor românilor a fost citită în genunchi, în fața altarului, între ușile împărătești, de episcopul Miron Cristea, la sfârșitul liturghiei, „provocând o cutremurare sufletească generală”³³. Concepută de asesorul consistorial din Arad, dr. Gheorghe Ciuhandu, unul dintre cei mai bine pregătiți teologi din Ardeal³⁴,

²⁶ *Ibidem*, an. VIII, nr. 5 din 6/19 ianuarie 1919.

²⁷ *Ibidem*, nr. 17 din 22 ianuarie/4 februarie 1919.

²⁸ *Ibidem*, nr. 25 din 1/14 februarie 1919.

²⁹ *Ibidem*, nr. 27 din 5/18 februarie 1919.

³⁰ *Ibidem*, nr. 28 din 6/18 februarie 1919.

³¹ *Ibidem*, p. 590.

³² *Ibidem*, p. 591.

³³ Prot. Dr. Gheorghe Ciuhandu, *Memorii (1907-1925). Din viața mea. Făcute și pățite, spuse ca să învețe și alții*, Editie îngrijită de Constantin Jinga, Timișoara, Editura Marincasa, 1999, p. 172.

³⁴ Gheorghe Lițiu, *Rugăciunea de la Alba Iulia în Mitropolia Banatului*, an XVIII, nr. 10-12, Timișoara, Editura Mitropolia Banatului, p. 683-688.

rugăciunea va fi citită în toate bisericile ortodoxe din Ardeal, până în primăvara anului 1919, când Sinodul episcopesc ardelean a emis altă Pastorală pentru pomenirea regelui Ferdinand I.

După slujbă delegații au intrat în sala Cazinoului Militar decorată cu un falnic tricolor românesc încadrat în cetini, având alături steagurile aliaților. Ședința Marii Adunări Naționale, deschisă de Ștefan Cicio-Pop, a fost urmată de validarea mandatelor, alegerea biroului în frunte cu octogenarul George Pop de Băsești, discursurile înălțătoare ale unor oratori de excepție, proclamarea Unirii și votul unanim al celor 1228 de delegați ce reprezentau toate cele 130 de cercuri electorale din cele 27 de comitate românești, instituții culturale, profesionale, școlare și religioase. Peste decenii, Evuțianu va rememora cu bucurie și emoție momentele astrale trăite la Alba Iulia: „Am fost învrednicit să trăiesc aievea această măreață răscruce din istoria neamului. Eram tânăr, îmbrățișasem o carieră de jertfelnicie (a fi profesor la o școală românească în acele vremi, însemna a face apostolat) și mă găseam și în redacția ziarului «Românul», organul Consiliului Național Român din Transilvania care netezea multe dificultăți ce încercau a se pune de-a curmezișul drumului mântuitor spre Alba Iulia. Eram plin de entuziasm.”³⁵ Vedea Unirea ca un act istoric firesc rezultat al „unui îndelungat proces istoric, care s-a precipitat impetuos și s-a impus imanent în iureșul evenimentelor din toamna anului 1918 și în întâmpinarea căruia aștepta pregătită conștiința de unitate politică a unui neam întreg. Actul de o amplă măreție de la Alba Iulia a fost o necesitate istorică depănată de caerul unei vremi de aproape două milenii”³⁶.

IV. Director la Liceul „Traian Doda” din Caransebeș

După făurirea României Mari, societatea românească a cunoscut o perioadă de rapide și profunde prefaceri, inclusiv în domeniul învățământului. În acest context general, în Banat era nevoie mai mult ca oricând de dascăli pasionați și bine pregătiți profesional, mai ales că o parte din profesorii de etnie maghiară au refuzat să depună jurământul de fidelitate către regele Ferdinand și către Consiliul Dirigent de la Sibiu. Prin activitatea didactică desfășurată în perioada 1911-1918, Evuțianu dovedise că era unul dintre dascălii cu vocație și dorința de ascensiune. De aceea va fi desemnat să participe la primul Congres al profesorilor secundari ținut la Sibiu în zilele de 19-31 ianuarie 1919, să colaboreze la elaborarea primelor planuri analitice și să conducă cursurile cu învățătorii, ținute la Săliște (jud. Sibiu), în vara anului 1919 în calitate de profesor de pedagogie³⁷. Văzând implicarea totală a tânărului dascăl în programul de reformare a învățământului românesc, la 5 iulie 1919 Consiliul Dirigent îl va numi director la Liceul „Traian Doda” din Caransebeș. Șeful Resortului cultelor și al instrucțiunii publice, Valeriu Braniște îl va înștiința pe George Dobrin, prefectul cultelor județului Caraș-Severin de această numire,

³⁵ Sabin Evuțianu, *Alba Iulia...*, p. 585.

³⁶ *Ibidem*, p. 586.

³⁷ Victor Dobrescu, *Un luptător pentru Unire...*, p. 379.

solicitându-i, în același timp, să-i acorde „tot concursul necesar la înfăptuirea marelui opere a învățământului românesc”³⁸.

Sabin Evuțianu va prelua funcția de director la 31 iulie 1919 în prezența directorului de la Școala Normală din Caransebeș, Ilie Orzescu și a profesorului de teologie dr. Vasile Loichiță, dar până la 29 august 1919 liceul „Traian Doda” va fi condus de directorul interimar George Noaghea, deoarece Evuțianu se afla la Săliște³⁹. La Caransebeș, Evuțianu se va implica total în reorganizarea noului liceu, care în scurt timp va ajunge o școală de renume din Banat. Pentru a a veni în sprijinul elevilor săraci a înființat o bibliotecă de manuale școlare la liceu, de care s-au folosit 25-30% din efectivul de elevi. În același timp va înființa un atelier de lucru manual, un muzeu de etnografie, cohorta de cercetași „Eftimie Murgu”, observatorul meteorologic, o baie cu dușuri pentru toate școlile din localitate și va organiza o echipă de dansuri populare și de teatru. Fiind apropiat de elevi va organiza numeroase excursii și va dota școala cu o colecție de diapozitive⁴⁰.

Evuțianu a avut un rol important în organizarea „Cercului Didactic” din Caransebeș în toamna anului 1919, care își propunea. „Închegarea tuturor elementelor dornice de muncă, pentru a inaugura și alimenta o puternică viață românească cultural-socială în acest oraș și în jur” și „ocrotirea intereselor și prestigiului moral al celor mai umili muncitori cu sufletul”⁴¹. Sub egida cercului s-au organizat cursuri de alfabetizare, excursii școlare în mediul rural, cursuri de limba română și ortografie pentru funcționarii publici, sărbătorirea zilei de 1 Decembrie, cicluri de conferințe pentru perioada de iarnă, etc. Condus inițial de prof. dr. Iosif Olariu, cercul cuprindea profesori de la cele trei școli secundare, gimnaziul de fete și școala primară, personalități recunoscute ale vieții culturale locale: Petru Barbu, Ilie Orzescu, Sabin Evuțianu, Iuliu Vuia, Ioan Penția, Matei Armaș, Vasile Loichiță etc. Manifestările se organizau în sala mare a liceului sau în sala de gimnastică a școlii normale. La conferințe se percepea, în primii ani, o taxă de intrare de 1-2 lei pentru participanți, excepție făcând elevii care plăteau doar 50 de bani și ostașii, 20 de bani. În primul an de activitate, cercul a distribuit, în mod gratuit, un număr de 20 000 de manuale, cărți, tablouri și hărți românești, celor 12 școli secundare din Banat și unităților militare din Caransebeș, constituindu-se astfel bibliotecă cu 600-800 de volume donate de Asociația Culturală din Banat⁴².

Nu s-a organizat, în acea perioadă, în Caransebeș, o activitate social-culturală importantă fără participarea Cercului Didactic și fără implicarea directă a lui Sabin Evuțianu. După moartea primului președinte al cercului, prof. Iosif Olariu, la 6 decembrie 1920, a fost ales în această funcție Sabin Evuțianu. În această calitate

³⁸ Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale, Fond *Prefectura Severin*, dosar 38/1919, f. 149.

³⁹ Angela Rotaru-Dumitrescu, *Istoria învățământului românesc din Banat 1900-1918*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2010, p. 394.

⁴⁰ Victor Dobrescu, *Un luptător pentru Unire...*, p. 380.

⁴¹ S. Evuțianu, *Anuarul I al Liceului „Traian Doda” din Caransebeș pe anul școlar 1919/1920*, Lugoj, 1920, p. 45.

⁴² *Ibidem*, p. 62.

s-a implicat în reorganizarea întregii activități a cercului și a susținut mai multe conferințe despre Avram Iancu, Șt. Jianu, Virgil Onițiu, sau despre Psihologia sentimentelor etc.⁴³

Din însărcinarea ministrului de resort a fost delegat să inspecteze Liceul „General Dragalina” Oravița, Școala Medie Romano-Catolică din Oravița și Liceul Ortodox Român și Școala Medie din Brad. În calitate de comisar ministerial a monitorizat examenele de capacitate organizate la Școala Normală din Caransebeș⁴⁴.

În perioada activității desfășurate în fruntea liceului „Traian Doda” din Caransebeș, Evuțianu a redactat cu profesionalism și conștiinciozitate „Anuarul Liceului Gen. «Traian Doda» din Caransebeș” pe anii școlari 1919-1920, 1920/1921 și 1921/1922, lucrări utile ce constituiau o frescă a activității desfășurate în această școală de renume. Ca o recunoaștere a meritelor sale, în 1921 a fost ales membru al secției școlare a „Astrei” din Sibiu.

Fiind una din personalitățile recunoscute ale orașului Caransebeș, Sabin Evuțianu se va implica și în acțiunile de înființare a Asociației Culturale din Banat. Participă în august 1919, alături de episcopul Miron Cristea, la o consfătuire organizată la Caransebeș cu scopul de a pregăti crearea acestei asociații. În acest sens constituie un comitet care să pregătească înființarea Asociației Culturale din Banat din care făcea parte alături de Miron Cristea, Cornel Corneanu, Iosif Olariu, George Dobrin – prefectul județului Caraș-Severin, Aurel Cosma – prefectul județului Timiș-Torontal, George Popovici – protopopul Lugojului, Ioan Petrovici – director regional pentru școlile secundare din Banat, Traian Lalescu – profesor universitar la București și alți prestigioși intelectuali bănățeni⁴⁵.

Comitetul a desfășurat, începând cu luna septembrie, o susținută activitate în plan cultural și organizatoric, a atras intelectuali de marcă și fonduri bănești din partea guvernului României. În acest sens, Sabin Evuțianu a mers în fruntea unei delegații de caransebeșeni la București, demers încununat de succes pentru că la scurt timp Comitetul de inițiativă a primit 500 000 lei din partea guvernului și două vagoane cu cărți ce vor fi împărțite școlilor din Banat⁴⁶.

În 15 aprilie 1920 s-a ținut, în sala cea mare a hotelului „Ferdinand” din Timișoara, adunarea generală de constituire a Asociației Culturale din Banat sub președinția Mitropolitului Primat Miron Cristea. Asociația își propunea să înființeze biblioteci școlare și sătești, să premieze acțiunile culturale de succes, să reediteze cărțile importante scrise de bănățeni, să susțină prelegeri și conferințe și

⁴³ Victor Dobrescu, *Cercul didactic din Caransebeș tribună de culturalizare a maselor în perioada interbelică (1919-1931)* în „Banatica”, Reșița, nr. 12 (II), 1993, p. 287-295.

⁴⁴ *Anuarul II al Liceului de Stat Modern-Real „Traian Doda” din Caransebeș pentru anul școlar 1920/1921*, Caransebeș, 1921, p. 12.

⁴⁵ Ionel Popescu, Constantin Brătescu, *Patriarhul Miron Cristea, ierarh providențial al națiunii române. Cuvântări*, Timișoara, Editura Învierea, 2009, p. 57-58.

⁴⁶ Traian Lalescu, *Ce este și ce trebuie să fie Asociația Culturală din Banat* în „Banatul”, Timișoara, an. II, nr. 4, 1927, p. 6-9.

să înființeze un Institut Politehnic la Timișoara⁴⁷. Asociația urma să fie condusă de președintele Miron Cristea, vicepreședinții Traian Lalescu și Cornel Corneanu și secretarul Sabin Evuțianu. Până în anul 1923, Evuțianu a fost un factor activ în viața asociației participant la toate acțiunile organizate de Asociația Culturală din Banat și a redactat împreună cu Vasile Loichița gazeta „Făclia” (1922-1923) ce populariza activitatea asociației⁴⁸. „Făclia a publicat poezii, proză, povestiri și informații despre evenimentele culturale din Caransebeș⁴⁹”.

Cu siguranță, decizia ministerului Instrucțiunii Publice de a-l numi inspector școlar la Timișoara l-a bucurat pe Evuțianu pentru că era o recunoaștere a profesionalismului și a eforturilor depuse pentru organizarea și modernizarea învățământului românesc din Banat după Marea Unire, dar în același timp, i-a produs și justificate nostalgii. O va spune chiar Evuțianu într-un scurt mesaj intitulat „La despărțire...”: „Mă paște o amintire... despre un fost director al meu. Se apropia clipa despărțirii. Pășea rar, tăcut, contrar obiceiului... Ajuns înaintea seminarului – o seară melancolică – sbuciumul sufletesc i se descarcă în lacrimi... Priviam seminarul «său», de la seminar îmi aruncam privirea asupra directorului «său»... și atunci am simțit, că acest om, directorul... trebuie să-și fi lăsat pentru totdeauna o parte din sufletul său acelor ziduri... I-am respectat durerea, am tăcut... și l-am admirat.

Azi îl înțeleg... Mă opresc în pragul acestui liceu și... simt că s-a smuls ceva din sufletul meu.”⁵⁰

În ciuda acestor simțăminte, Evuțianu pleca cu conștiința împăcată pentru că a fost la înălțimea speranțelor puse în el și și-a făcut datoria: „Am păstrat curăția zidurilor, așa cum le promisem în 1919, dar am înnoit duhul care străjuia înlăuntrul lor. Încrederea obștei, – alipirea, dragostea și unitatea de acțiune a colegilor, – bunul simț și înțelegerea elevilor, au dat strălucire acestui duh nou, românesc, între zidurile curate și dincolo de ele, departe... Plec înduioșat, dar mângăiat în conștiință...”⁵¹

Chiar dacă se despărțea de liceul pe care-l conduse timp de aproape cinci ani, nu-i era indiferentă evoluția lui și de aceea dorea să transmită mesaje de încurajare conducerii, foștilor colegi, dar și foștilor elevi și ruga astfel „îndeosebi pe membrii plini de suflet ai Comitetului școlar, să-i poarte și pe mai departe tot avântul, toată grija și solitudinea de care au dat reală dovadă” și să înființeze un internat școlar. Colegilor le solicita „să aibă veșnic treze acele sentimente de datorie și cinste, care au desăvârșit munca comună și grea de reorganizare și de înnoire”, iar foștilor elevi „să așeze filă cu filă învățăturile din carte, sfaturile și experiențele” deoarece numai așa se formează „adevăratele caractere”⁵².

⁴⁷ „Banatul”, Timișoara, an. III, nr. 39 din 21 aprilie 1920.

⁴⁸ Arhiva Mitropoliei Banatului, *Fond Aurel Cosma junior*, f. 9.

⁴⁹ Gheorghe Jurma, *Presa și viața literară în Caraș-Severin*, Reșița, 1978, p. 32-33.

⁵⁰ Sabin Evuțianu, *La despărțire...* în *Anuarul IV al Liceului de Stat Modern-Real „Traian Doda” din Caransebeș pentru anul școlar 1922/1923*, Caransebeș, 1923, p. 3.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

V. În fruntea învățământului bănățean

La 1 mai 1923 se mută în capitala Banatului și preia funcția de inspector al școlilor secundare din Regiunea I școlară Timișoara, secondându-l pe inspectorul șef Ioan Petrovici, iar din 1929 va conduce învățământul preuniversitar din Banat, fiind numit inspector șef.

Înțelegând noile imperative ale vremurilor, Sabin Evuțianu și-a adus o importantă contribuție la reorganizarea învățământului românesc în noul cadru al României Mari și la întocmirea primelor programe analitice, făcute pentru școlile românești din Ardeal și Banat.

A înzestrat, cu multă pricepere și stăruință, Inspectoratul Școlar din Timișoara, a promovat și accelerat românizarea și consolidarea învățământului la granița de vest, a publicat lucrări și articole culturale și școlare scrise cu probitate morală și profesională și a redactat „Gazeta Oficială. Buletin Școlar al inspectoratului Regional Timișoara” (1924-1946).

O realizare remarcabilă a fost înființarea primului muzeu școlar al Regiunii Timișoara în anul 1924, instituție ce avea personalitate juridică și un rol important în promovarea tradiției și contribuției învățământului bănățean în realizarea unui nivel cultural superior altor zone ale țării. Mai mult, în anii dificili ai crizei economice, când funcționarii inspectoratului școlar nu și-au primit salariile timp de trei luni, Evuțianu, cu acordul Consiliului de administrație al muzeului a acceptat să împrumute, fără dobândă, inspectoratul școlar din fondul muzeului, cu suma necesară pentru plata salariilor⁵³. Din păcate, generozitatea și omenia inspectorului șef nu a fost înțeleasă de către unii din subordonați care, după depășirea crizei economice, au refuzat să restituie banii chiar dacă plata urma să se facă în rate eşalonate pe o perioadă de 40 de luni. Mai mult, unii funcționari l-au reclamat la Minister pentru simplul motiv că a dispus reținerea unui procent de 5 % din salariu pentru acoperirea ratei lunare. Reacția înțelegătorului inspector a fost fermă: sancționarea celor vinovați.

Apreciind activitatea desfășurată de Evuțianu în conducerea învățământului bănățean, în iunie 1935, ministerul de resort îl numește în funcția de inspector general onorific al învățământului secundar din România⁵⁴. Referindu-se la această decizie, gazeta „Școala Bănățeană”, organ al Asociației Învățătorilor Bănățeni, consemna în articolul de fond, sugestiv intitulat „Un omagiu bine meritat”: „În aceste momente de înviorare sărbătorească, sufletul dascălimii bănățene, este în întregimea lui alături de cel mai iubit șef al ei, care prin înălțarea sa la cel mai înalt rang, înalță pe însăși adoratorii săi”⁵⁵.

Potrivit cotidianului „Vestul”, promovarea lui Evuțianu în funcția de inspector general onorific „a fost întâmpinată cu o deosebită satisfacție nu numai de corpul didactic din regiunea școlară, aflată sub părinteasca-i oblăduire, ci de întreaga intelectualitate timișoreană, care-l cunoaște și-i apreciază eforturile depuse

⁵³ Arhiva Inspectoratului Școlar Județean Timiș, *dosar 5/1923-1944*, f. 85.

⁵⁴ „Fruncea”, Timișoara, an. II, nr. 23 din 8 iunie 1935, p. 7.

⁵⁵ „Școala Banatului”, Timișoara, an. XV, nr. 10, iunie 1935, p. 3.

pentru a promova învățământul românesc”⁵⁶. Nu întâmplător la banchetul organizat de corpul didactic din Timișoara în cinstea promovării lui Evuțianu au participat peste 500 de intelectuali din Timișoara, Lugoj, Caransebeș, Oravița, Arad, Oradea, „și din toate centrele în care exista o cât de modestă instituție școlară de grad superior”. De aceea, inițiativa corpului didactic de a sărbători „pe cel ce timp de peste două decenii a lucrat în mod sistematic la înălțarea și organizarea învățământului, făcând din misiunea sa un adevărat apostolat” era considerată de gazeta „Școala Banatului” frumoasă și demnă de toată lauda, pentru că prin această promovare Evuțianu „având un teren mai vast de activitate, va putea desfășura o operă ale cărei roade să se reverse asupra unei părți mai mari din învățământul nostru”⁵⁷.

Evuțianu s-a bucurat de prețuirea contemporanilor, chiar dacă, au fost și momente când la schimbarea guvernelor, în urma alegerilor parlamentare, aspiranți la funcții ocupate doar pe criterii politice, au încercat să-l înlăture de la conducerea învățământului bănățean. Astfel, cotidianul „Vestul” își informa cititorii, în nr. din 24 noiembrie 1933, că circulă „un zvon prin oraș că d-l Evuțianu ar fi destituit din acest post și numit profesor la Liceul C.D. Loga”, dar zvonul nu se confirmă pentru că luându-se în considerare „vechimea prea mare și o activitate prea frumoasă pe tărâmul cultural”, Evuțianu va fi menținut în funcție, în ciuda intrigilor locale.

Eforturile depuse pentru reformarea învățământului au fost răsplătite nu numai cu aprecierile dascălilor, dar și a oficialităților. În 1926, regele Ferdinand îl decorează cu Ordinul „Steaua României în gradul de ofițer”⁵⁸, iar în 19 ianuarie 1936, Leo Gans, consulul Cehoslovaciei din Timișoara i-a înmănat Ordinul „Leul Alb” acordat de către președintele Cehoslovaciei, Edvard Beneș, pentru colaborarea avută cu studenții cehi și slovaci în perioada când a fost președintele Societății „Petru Maior” și pentru modul în care a rezolvat problemele învățământului bănățean, inclusiv al școlilor din localitățile populate cu cehi și slovaci⁵⁹.

În 1939, când Serviciul Social se contopește cu „Astra”, Evuțianu va fi numit și în funcția de director al Serviciului Social în județul Timiș-Torontal⁶⁰.

Problemele specifice învățământului românesc din vestul României l-au preocupat pe Evuțianu și în deceniul al patrulea așa cum se vede și din conferințele susținute de acesta. Astfel, în 1934, Evuțianu a realizat un complex și documentat studiu intitulat „Aspecte de politică școlară în Banat și Crișana” publicat în cotidianul „Vestul”⁶¹ și în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”⁶² și prezentat în două conferințe susținute la Timișoara și Oradea.

⁵⁶ „Vestul”, Timișoara, an VI, nr. 1398 din 20 iunie 1935.

⁵⁷ „Școala Banatului”, an. XV, nr. 10, iunie 1935, p. 4-6.

⁵⁸ „Răsunetul”, Lugoj, an V, nr. 17 din 25 aprilie 1926.

⁵⁹ „Fruncea”, an. III, nr. 4 din 26 ianuarie 1936, p. 2; vezi și „Voința Banatului”, Timișoara, an. XVI, nr. 4 din 26 ianuarie 1936.

⁶⁰ „Colț de țară”, Timișoara, an. IV, nr. 80 din 15 februarie 1939.

⁶¹ „Vestul”, an V, nr. 1049 din 21 martie 1934; 1050 din 22 martie 1934; 1051 din 23 martie 1934; 1052 din 24 martie 1934 și 1053 din 25 martie 1934.

⁶² Sabin Evuțianu, *Aspecte de politică școlară în Banat și Crișana* în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, Timișoara, an I, nr. 2, 1933, p. 8-20.

În 1944 Evuțianu realizează, la solicitarea lui Cornel Grofșorean, studiul „Două concepții de politică școlară” ca document pentru viitoarea Conferință de pace pentru „ca problema acestei regiuni revendicată mereu de diferite popoare să nu rămână fără studii probatorii și să nu se repete situația rușinoasă din 1919, când toți vecinii noștri erau mai bine pregătiți ca noi înșine”⁶³. La sugestia subsecretarului de stat de la Ministerul Culturii Naționale și Cultelor, prof. Ion C. Petrescu, Evuțianu a publicat acest studiu în revista „Școala Românească”⁶⁴.

Studiul prezintă două concepții total diferite de politică școlară: una a statului maghiar în perioada dualismului, de maghiarizare prin școală a elevilor nemaghiari, ceea ce îi și reușește, în mare măsură, când e vorba de evrei și germani (șvabi) în Banat; cealaltă, a statului român în primul deceniu interbelic, care urmărea extinderea învățământului în limba minorităților naționale, în așa fel încât să se realizeze, pe de o parte, menținerea prin școală, a specificului național al fiecărei minorități, iar, pe de altă parte, să se realizeze o dreptate socială, înțelegându-se prin aceasta ca fiecare etnie să beneficieze, pe cât e posibil, de învățământ în limba maternă, apropiat de ponderea pe care etnia respectivă o are în structura populației țării ori a regiunii analizate⁶⁵. Din această perspectivă demersul îi reușește pe deplin lui Sabin Evuțianu.

Autorul utilizează statistica oficială, singura ce poate fi luată în considerare într-o confruntare de opinii diferite și apoi aduce argumente, pe cât posibil, tot oficiale în sprijinul propriilor afirmații. În felul acesta el devine convingător: statisticile maghiare dovedesc raportul inechitabil dintre ponderea unei naționalități în totalul populației și ponderea școlilor în limba maternă în totalul școlilor de un anumit nivel. Astfel, dacă conform recensământului din 1910 maghiarii împreună cu evreii reprezentau 54,5% din populația Ungariei, iar românii, 16,1%, în anul școlar 1913-1914 ponderea școlilor primare cu limba de predare maghiară era de 84,5%, în timp ce a școlilor primare cu limba de predare română era de doar 12,4%. În același an școlar școlile secundare cu limba de predare maghiară reprezentau 95,5% din totalul școlilor secundare din Ungaria⁶⁶. De aceea, concluzia lui Evuțianu se justifică pe deplin: „Regimul școlar dinainte de Unire, sub stăpânirea maghiară, în teritoriul actual Banat ca și în Transilvania, s-a caracterizat prin intoleranță, șovinism și printr-o tendință tot mai vădită de maghiarizare”⁶⁷.

Evuțianu explică în acest studiu și de ce politica statului român de încurajare a învățământului în limba națională, după Marea Unire nu a reușit – la nivelul dorit –

⁶³ Cannen Albert, *Documentele Institutului Social Banat-Crișana II. Corespondență*, Timișoara, Editura Mirton, 2009, p. 220.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 327.

⁶⁵ Sabin Evuțianu, *Două concepții de politică școlară în Școala românească. Buletin oficial al ministerului*, București, nr. 5-6, mai-iunie 1944, p. 325-342.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 326.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 329.

în cazul evreilor și germanilor, folosind argumentele maghiare, evreiești sau germane, care coincid cu propriile convingeri⁶⁸.

Urmărind permanent reliefaarea opoziției dintre cele două concepții de politică școlară și a superiorității concepției românești, obiecțiile unor analiști maghiari care interpretau reducerea numărului școlilor maghiare în Transilvania ca una de persecuție națională și nu de reechilibrare a învățământului conform ponderii pe care o are fiecare etnie în structura națională a regiunii respective, rămân fără argumente.

VI. Președinte al Regionalei „Astra Bănățeană”

Prestigiul dascălului și inspectorului Evuțianu, precum și activitatea desfășurată în cadrul despărțământului Timișoara al „Astrei”, l-au recomandat drept unul dintre cei mai îndreptățiți candidați la conducerea Regionalei „Astra Bănățeană”.

La 28 februarie 1937 reprezentanții conducerii „Astrei” și ai despărțămintelor bănățene, ai Ministerului Educației Naționale și ai Societăților culturale din Banat au hotărât înființarea Regionalei „Astra Bănățeană”, cu sediul la Timișoara. Regionala se întindea în județele Caraș, Severin și Timiș-Torontal, avea o conducere proprie și își desfășura activitatea în 10 secțiuni științifice și literare⁶⁹. Președintele de onoare al Regionalei bănățene a fost ales cunoscutul fruntaș bănățean Anton Mocioni, iar președinte activ Sabin Evuțianu care, potrivit Regulamentului intern, deținea și funcția de vicepreședinte al „Astrei”.

Mulțumind pentru încrederea acordată, Sabin Evuțianu își exprima speranța într-o “colaborare sinceră și curată, o solidarizare a tuturor celor ce locuiesc acest Banat și vor să activeze cu dragoste, cu pricepere și cu sârg, pentru a-l cerceta și cunoaște în toată realitatea lui, cu toate defectele și neajunsurile și cu toate calitățile.”⁷⁰ Era convins că drumul nu va fi deloc ușor și fără greutăți, dar nu peste puterile solidare ale bănățenilor, pentru că Banatul avea atât o tradiție culturală, cât și o generație de intelectuali “muncitori pentru acest Banat zbuciumat, frământat, contaminat, decimat și, totuși atât de bogat în toată privința, încât a fost numit de o parte «grâнар», de altă parte «pământ clasic al talentului».”⁷¹ În același timp, Regionala bănățeană deși va avea individualitate și autonomie, nu va rămâne o organizație culturală izolată, ci va colabora cu organele centrale de la Sibiu și cu toate societățile culturale românești interesate de promovarea culturii naționale. Numai pe această cale, aprecia Evuțianu, se poate realiza “integrarea patrimoniului bănățean în patrimoniul național, păstrarea și potențarea sufletului bănățean ca o mândră și puternică contribuție la unitatea sufletească a neamului românesc.”⁷²

⁶⁸ *Ibidem*, p. 334.

⁶⁹ Dumitru Tomoni, *Regionala „Astra Bănățeană”. Monografie istorică*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2006, p. 83-85 (în continuare: Dumitru Tomoni, *Regionala „Astra Bănățeană”...*).

⁷⁰ *Constituirea Regionalei “Astra Bănățeană”, “Transilvania”, Sibiu, an. 68, nr. 2, martie-aprilie 1937*, p. 84.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*, p. 85.

Președintele Regionalei atrăgea atenția asupra rolului pozitiv jucat de regionalismul cultural, admis și în educație, fără a fi atinsă cătuși de puțin unitatea națională. Dimpotrivă, continua Evuțianu, regionalismul cultural contribuie la solidaritatea națională pentru că: "Uniformitate nu există nicăieri, nici în macrocosmos, nici în microcosmos. Uniformizarea e combătută și în știința educației, căci ea duce la completa anchilozare. Regiunea e o realitate. Banatul e una din regiunile distincte ale Țării Românești, o unitate geografică, istorică, etnică, culturală și economică, ce are însă o valoare și un rost de trăire numai alături de celelalte regiuni surori ale ei, în hotarele etnice și naturale... ale României Mari, una și indivizibilă."⁷³

În Biroul Regionalei au fost aleși, alături de președintele Sabin Evuțianu, și vicepreședinții Nicolae Buteanu și Aurel Cosma, Traian Topliceanu (secretar), Ștefan German (casier), Ioan Vințan (contabil), Pavel Gherman Bosică (bibliotecar), Vichentie Ardeleanu (conferențiar).⁷⁴ Membrii de drept în Comitetul Regionalei erau episcopii ortodocși ai Aradului și Lugojului, Andreiu Mager și Vasile Lăzărescu, episcopul greco-catolic din Lugoj, Ioan Bălan, Tiberiu Brediceanu, Sever Bocu și președinții despărțămintelor "Astrei" din Timișoara (Patrachie Țiucra), Caransebeș (Cornel Corneanu), Lugoj (Tiberiu Mităr) și Oravița (Ilie Rusmir).⁷⁵ Au fost cooptați în Comitetul Regionalei și generalul Alexandru Bunescu, comandantul Diviziei I Timișoara, Dimitrie Nistor, prefectul județului Timiș-Torontal, Victor Curuțiu, prefectul județului Severin, Ioan Băleanu, prefectul județului Caraș și primarul municipiului Timișoara, Augustin Coman. În același timp, au fost aleși în Comitetul Regionalei 25 de membri, intelectuali remarcați prin activitatea depusă în slujba Banatului: Sabin Drăgoi, Coriolan Băran, Iuliu Coste, Avram Imbroane, Constantin Teodorescu, Aurel Peteanu, Ludovic Ciobanu, Patrachie Râmneanțu, Gheorghe Munteanu, Nicolae Brânzeu, Romulus Boldea, Nicolae Domășneanu etc.⁷⁶ Adunarea a ales și președinții a nouă secții: Al. Marta (secția juridică), Nicolae Jucu (literară), Cornel Grofșoreanu (social-economică), Iosif Velceanu (artistică), Patrachie Râmneanțu (demografică), Alexandru Miletici (medicală), Ioachim Miloia (istorico-muzeală), Vasile Mioc (educație-națională) și Aurelia Cioban (feminină).

Comentând semnificația înființării Regionalei bănățene în revista „Luceafărul” care, alături de cotidianul „Dacia” și gazeta „Luminătorul”, va sluji interesele Regionalei, Sabin Evuțianu considera pe bună dreptate, că înființarea „Astrei Bănățene” nu a fost o acțiune conjuncturală, ci rezultatul a „tot ce s-a încercat și s-a realizat până la generația de azi, în cuvânt, în scris și în fapt, pentru a forma o conștiință bănățeană românească. Prin constituirea regionalei s-au regăsit

⁷³ *Ibidem*, p. 86; vezi și „Luceafărul”, Timișoara, an. III, nr. 3-4, martie-aprilie 1937, p. 116-117.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 122.

⁷⁵ „Transilvania”, an. LXVIII, nr. 2, martie-aprilie 1937, p. 128; vezi și „Vestul”, an. III, nr. 1877 din 2 martie 1937.

⁷⁶ *Ibidem*, vezi și „Transilvania”, an. LXVIII, nr. 2, martie-aprilie 1937, p. 128; „Luceafărul”, an. III, nr. 3-4, martie-aprilie 1937, p. 115.

într-un gând curat și solidar toți cei ce-și propun să trudească „la refacerea patrimoniului specific bănățenesc, mărgăritar fără preț în patrimoniul național”⁷⁷.

Presa bănățeană a manifestat un interes deosebit și față de persoana președintelui Regionalei bănățene. La unison, presa bănățeană considera că s-a ales persoana cea mai potrivită pentru un asemenea for cultural. Dascăl de prestigiu, șef de necontestat al învățământului preuniversitar din Banat, apreciat și respectat deopotrivă, om echilibrat și prietenos, Sabin Evuțianu era un factor de colaborare și solidarizare culturală a bănățenilor. Ce a contat însă cel mai mult în alegerea lui în fruntea Regionalei „Astra Bănățeană” a fost neimplicarea politică. Această neimplicare i-a asigurat și conducerea învățământului bănățean indiferent de schimbările de guverne, pentru că și în Banat politicul va influența negativ întreaga viață social-economică și culturală. „Și s-a pornit cu dreptul, – consemna ziarul „Cuvântul satelor” – nu numai prin faptul că s-a pus la bază culturalul, spiritualul, ci și prin fericita alegere a președintelui în persoana unui eminent om de cultură.”⁷⁸ Aceleași aprecieri pozitive la adresa lui Evuțianu le face și publicația Asociației Învățătorilor din județul Severin: „De rândul acesta Banatul a înțeles să dezbrace haina politică și să pună în fruntea acestei asociații pe omul școlii și al activităților culturale.”⁷⁹ Alegerea lui Evuțianu în fruntea Regionalei și a altor învățători și profesori în organele de conducere era apreciată pozitiv și de președintele secției literare Nicolae Jucu: „E un semn de înțelepciune înaltă și adâncă pătrundere că s-a dat această mișcare de refacere a neamului în mâna corpului didactic, o masă puternică, ferită în măsura cea mai mare de molima politică, răspândită în întreaga țară, un element docil, înțelegător și idealist prin propria sa structură sufletească și mediul profesional, elemente de permanent contact cu sufletul entuziast al tineretului și cu rezervele mari ale unui neam de țărani...”⁸⁰ „Persoana președintelui «Astrei Bănățene» – Dl. Insp[ector] General Sabin Evuțianu – este foarte bine aleasă”, considera și gazeta săptămânală „Reșița”.⁸¹ S-a încercat impunerea lui Sever Bocu în fruntea Regionalei bănățene, dar cei mai mulți intelectuali bănățeni au înțeles că un om politic nu avea mari șanse să realizeze o colaborare culturală în Banat. A înțeles acest lucru chiar Sever Bocu, care într-o scrisoare trimisă lui Sabin Evuțianu îl informa că se pune, cu tot entuziasmul, la dispoziția președintelui Regionalei”.⁸² Mai mult, cotidianul „Vestul”, fondat de Sever Bocu și aflat sub influența sa aprecia alegerea lui Evuțianu drept cea mai fericită soluție aleasă de adunarea din 28 februarie 1937: „Soarta a destinat ca prim președinte al «Astrei bănățene» pe un om al școlii, nepolitic și absorbit de gândul promovării românismului din acest colț de țară... Iar faptul că președintele «Astrei bănățene», d.[omnul] inspector general Sabin Evuțianu, a fost ales drept comandant al mării

⁷⁷ *Ibidem*, p. 116-117.

⁷⁸ „Cuvântul satelor”, an. XI, nr. 10 din 7 martie 1937.

⁷⁹ „Învățătorul bănățean”, Lugoj, an. I, nr. 4 din 10 martie 1937.

⁸⁰ „Luceafărul”, an. III, seria II, nr. 1-2, iulie-august 1937, p. 25.

⁸¹ „Reșița”, an. III, nr. 10 din 7 martie 1937.

⁸² „Cuvântul satelor”, an. XI, nr. 12 din 21 martie 1937.

ofensive culturale și economice ce trebuie pornită de toți românii fără deosebire de culoare politică ne întărește convingerea că suntem aproape de a atinge îmbărbătarea de pe timpurile lui Șaguna, Partenie Cosma, Emanuil Ungurianu etc.”⁸³

În cadrul primei adunări a „Astrei Bănățene”, din 11-13 septembrie 1937, Sabin Evuțianu a prezentat o amplă expunere programatică analizând declinul etnic și importanța promovării unității culturale⁸⁴.

Și în anii următori, toate adunările generale – ținute în mod regulat până la începerea războiului –, erau prezidate de Sabin Evuțianu, care prezenta cu aceste ocazii și ample rapoarte privind realizările Regionalei, chiar și în anii grei ai războiului prin susținerea unor conferințe, prin răspândirea în popor a unui număr mare de cărți și reviste, prin contribuția adusă la alinarea durerilor răniților și refugiaților, prin organizarea unui număr fără precedent de școli țărănești. „Astra Bănățeană” și-a făcut datoria, rămânând cea mai puternică societate culturală din Banat, far dătător de lumină și speranță⁸⁵.

Mult mai dificilă a fost activitatea Regionalei bănățene în anii instaurării regimului comunist, datorită greutăților materiale și presiunilor ideologice cu care se confruntă asociația. Printr-o scrisoare trimisă la 24 aprilie 1947 conducerii de la Sibiu, Sabin Evuțianu arată că cele cinci milioane lei primiți de „Astra Bănățeană” de la Banca „Albina” din Timișoara, erau insuficiente pentru realizarea obiectivelor propuse, iar progresele culturale nu se mai pot face decât „împreunând sufletul cu mijloacele financiare”, astfel ele sunt „sortite amânării sau pieirii”⁸⁶. Din nefericire, sprijinul solicitat nu a venit datorită crizei financiare cu care se confrunta în acea perioadă „Astra” și de fapt întreaga țară.

Spiritul „Astrei” s-a manifestat pentru ultima dată în cadrul adunării generale ținute în ziua de 22 iunie 1947 la Timișoara. Ea încheia un deceniu de activitate a Regionalei bănățene și a președintelui ei, fiind de fapt ultima adunare generală la care au participat conducătorii tuturor despărțămintelor bănățene. Adunarea a fost deschisă de președintele Sabin Evuțianu care, după ce a făcut un bilanț al celor zece ani de activitate, aprecia că un popor, pentru a nu fi îngenunchiat, este dator să-și respecte și să-și păstreze bunurile spirituale permanente, iar „Astra Bănățeană” aparține astăzi acestor bunuri spirituale⁸⁷. Recunoscându-i meritele deosebite în organizarea și conducerea Regionalei, adunarea generală l-a declarat pe Sabin Evuțianu președintele de onoare a Regionalei „Astra Bănățeană”.

Nu i-a fost dat merituosului dascăl să se bucure de această demnitate, pentru că, încă din vara anului 1947, Regionala bănățeană începea să fie tot mai contestată de noii activiști culturali ce considerau că „Astra Bănățeană” nu făcea decât spoială culturală și diletantism din cauză că elemente din conducerea ei nu aveau nimic

⁸³ „Vestul”, an. VIII, nr. 2028 din 12 septembrie 1937.

⁸⁴ Dumitru Tomoni, *Regionala „Astra Bănățeană”*..., p. 83-85.

⁸⁵ Idem, *Sabin Evuțianu, președintele „Astrei Bănățene” în Almanahul tuturor românilor*, Timișoara, Editura Augusta, 1998, p. 168-171.

⁸⁶ Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale, *Fond Astra*, doc. 774/1947, f. 1.

⁸⁷ *Ibidem*, doc. 1944/1947, f. 9.

comun cu cultura”... (sic!). În anul următor, noua conducere a hotărât desființarea „Astrei Bănățene” considerând că trebuie promovată o cultură de tip nou, opusă celei tradiționale⁸⁸.

Format în cultul luptei pentru unitatea și propășirea neamului, Sabin Evuțianu și-a adus o contribuție decisivă la constituirea și organizarea Regionalei „Astra Bănățeană”, destinul său identificându-se, în mare măsură cu cel al prestigioasei societăți culturale.

Pensionat din învățământ în 1946 (la 57 de ani), îndepărtat din viața social-culturală a Banatului, izolat de noile autorități, va trăi timp de peste trei decenii discret și modest, la Timișoara într-un apartament situat într-un imobil de pe strada Pescarilor, nr. 15. Ieșea din această izolare doar atunci când se întâlnea cu puținii prieteni ce i-au mai rămas pentru a depăna amintiri și acestea nu erau puține pentru că Evuțianu a fost un om activ ce s-a bucurat de recunoștința contemporanilor primind numeroase aprecieri, premii și distincții.

La 25 septembrie 1977 va trece la cele veșnice un mare dascăl, un om de cultură, un caracter de excepție și un bun credincios care a fost mulți ani deputat sinodal la Caransebeș și membru în Adunarea Eparhială la Timișoara.

⁸⁸ Dumitru Tomoni, *Societate, cultură și politică. „Astra” în Banat (1896-1948)*, Timișoara, Editura Arhiepiscopiei Timișoarei, 2009, p. 435-437.